

ÚJPEST
1840

Újpesti Helytörténeti Értesítő

1999. január

VI. évfolyam 1. szám

AZ ÚJPESTI MUNKÁSOTTHON

90 éve nyílt meg a Munkásotthon

(Toma István rajza, 1984)

Kedves Olvasó!

Az óesztendő küszöbét átlépve, kívánok Önnek és családjának boldog és sikeres új esztendőt!

Közeledve az ezredfordulóhoz, mindenütt új lendületet kap a helytörténeti kutató munka, hiszen ez az idő a számvetésre és történelmi visszaemlékezésre sarkallja az embereket. Így lesz ez nálunk Újpesten is. Ezért határozott úgy alapítványunk kuratóriuma, hogy felkéri azokat, akik Újpest történelmével foglalkoznak, akik eddig is kutatták múltunkat, hogy szenteljenek több figyelmet a levéltári kutatásoknak, gyűjtsenek dokumentumokat, hogy mielőbb eltűnjenek a „fehér foltok” Újpest történelem-könyvének lapjairól.

Az 1998-as esztendő szép sikereket hozott azok számára, akik egész évben dolgoztak és segítettek közös céljaink megvalósításáért. Ennek eredménye, hogy minden második hónapban sikerült az Önök asztalára tenni az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐT, sikerült színvonalasan megrendezni a középiskolások helytörténeti vetélkedőjét, megvalósítani alapítványunk régi tervét: elkészíteni az „Újpesti séták” című dokumentumfilm-sorozat első videokazettáját, a negyven perces „Újpest templomai” c. filmet.

Úgy gondolom, hogy sokaknak szerzett örömet a karácsony előtt 1000 példányban megjelent ÚJPESTI ÉLETRAJZI LEXIKON is. Sokan a könyvben közölt adatokból ismerhettek meg jelentős munkát végzett, régi újpestieket, akiknek emléke már-már alig élt a köztudatban. Az óév sok olyan munka elvégzésére vagy megkezdésére is elegendő volt, melynek gyümölcseit majd 2000-ben élvezhetjük igazán.

Munkacsoport alakult, hogy Újpest XX. századi eseményeit kösse csokorba, vagy, hogy megjelenhessen a „Ki-kicsoda Újpesten?” című kiadvány, hogy elkészüljön az „Újpesti séták” című filmsorozat következő két darabja, a híres

újpestiek síremlékeiről, illetve Újpest ipari emlékeiről.

Nagy öröm a Szerkesztőnek és az alapítvány kurátorainak, hogy az elmúlt esztendőben is fokozódó figyelmet, de ami még fontosabb, új és új munkatársakat sikerült a kutatás szolgálatába állítani. Az ÚJPESTI HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ szerzőgárdája megfiatalodott, többen és rendszeresen kezdtek foglalkozni helytörténeti munkával, és ez igazán biztató jelenség. A kedves Olvasóban felmerülhet a kérdés, miből és mennyi pénzből sikerült ezeket az eredményeket elérni?

Nos, itt és most kell köszönetet mondani alapítványunk támogatóinak, akiknek többsége 1992 óta anyagilag is segíti munkánkat, az adójuk 1 %-át átutaló ismeretlen barátainknak, dr. DERCE TAMÁS polgármester úrnak, akinek hathatós segítsége nélkül, például az ÉRTESÍTŐ kiadása bizonytalanná vált volna. A köszönetnek további aktualitást ad az a körülmény is, hogy 1994. január 20-án — éppen öt esztendeje — jelent meg a HELYTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ első száma és — sokak jóslata ellenére — minden szám időben és hiánytalanul napvilágot látott, levelezőink és Olvasóink véleménye szerint színvonalas formában és értékes tartalommal.

Remélem és sokan reméljük, hogy az előttiünk álló esztendő nem lesz rosszabb mint az eddigiek voltak, közös munkával továbbra is szolgálhatja kiadványunk az igényes és érdeklődő polgárok figyelmét, erősítheti azt a folyamatot ami a polgári eszmények erősödését jelzi: a közös múlt ismeretét, a közös jövő építését.

Ehhez a munkához kíván szeretettel jó egészséget, örömet és sikereket

a Szerkesztő

Iványi János:*

Az újpesti vasúti Duna-híd története

Mottó: Az ember örök célja

„Hidat verni

tovarohanó folyók, a mély völgyek felett, a meredek partok között, hogy egymást elérhessük

Hidat verni

emberi indulatok, szakadékok fölött, az emberszívek között, hogy békében élhessünk”

(Idézet a dr. Palotás László okl. mérnök által szerkesztett Hidak c. könyvből)

Édesapám — Iványi Ödön — emlékének, aki mint MÁV felépítményes pályamester évtizedeken át a vasutat építette és fenntartotta. Mint a honvéd vasútépítő ezred 109. vasúti felépítményi századának katonája 1940 júniusától 1945 májusáig — az itt elhangzottakhoz hasonló körülmények között, háborús helyzetben — a hadihídépítés és vasútpálya-helyreállítás soha nem könnyű munkáját végezte.

A híd a II. világháború előtt

A Dunán átívelő első budapesti vasúti híd a kétvágányú déli összekötő híd volt, amelyet 1877-ben helyeztek forgalomba. Ahhoz azonban, hogy a dorogi szénmedence termékeit a fővárosba ill. az Alföldre lehessen — az akkor egyetlen gazdaságos vasúti szállítással — juttatni, felmerült annak igénye, hogy a már kiépített jobb és bal parti körvasútsort északon is kössék össze, lerövidítve mintegy 100 km-rel — és tetemes időmegtakarítással — az Alföldre irányuló áru- és személyszállítást. A híd építésére kiírt tervpályázatot olasz cégek (Fratelli Marsaglia et C, ill. Società Nazionale delle Officine di Savigliano) nyerték. Megemlítendő, hogy

pályázott a Margit-hidat tervező és 1872-76 között építő francia cég a Société de Konstruktion des Batignolles cég is.

Az újpesti Duna-híd elhelyezésére 3 változatot dolgoztak ki, a Lipótváros-Óbuda, Angyalföld-Óbuda, és az Újpest-Óbuda variációkat. Végül az utóbbi — elsősorban egyszerűbb vonalvezetése miatt — győzött, jóllehet az előbbieket érintették volna az Óbudai Hajógyári szigetet is.

Olvassunk bele az engedélyezési okmányba:

„A kereskedelemügyi m. kir. Minister Úr Ő Nagyméltóságának 1884. évi június 16-án kelt 37956 számú magas rendeletére az építési engedély a Budapest-esztergomi helyi érdekű vasút 0-26 szelvényei közt eső vonalrészre is megadatván, az újpesti kikötő hídjának építése 1894. június 27-én, a Duna főága hídjának építése pedig 1894. június 27-én megkezdett...”

A híd elrendezése a következő volt (Újpesttől kezdődően)

- Váci úti gyalogos átjáró: a töltés alatt 3 nyílású boltozott „áteresz”
- Váci út felett parabola felső övű, alsópályás,

* A szerző építőmérnök, helytörténeti kutató.

szimmetrikus rácsozású, kéttámaszú gerenda

- Váci út-parti pillér között: kéttámaszú, szimmetrikus rácsozású, párhuzamos övű tartó

- Kikötőági híd: 3 db kéttámaszú, parabola felső övű, szimmetrikus rácsozású ill. 1 db párhuzamos övű, szimmetrikus rácsozású rácsos tartó

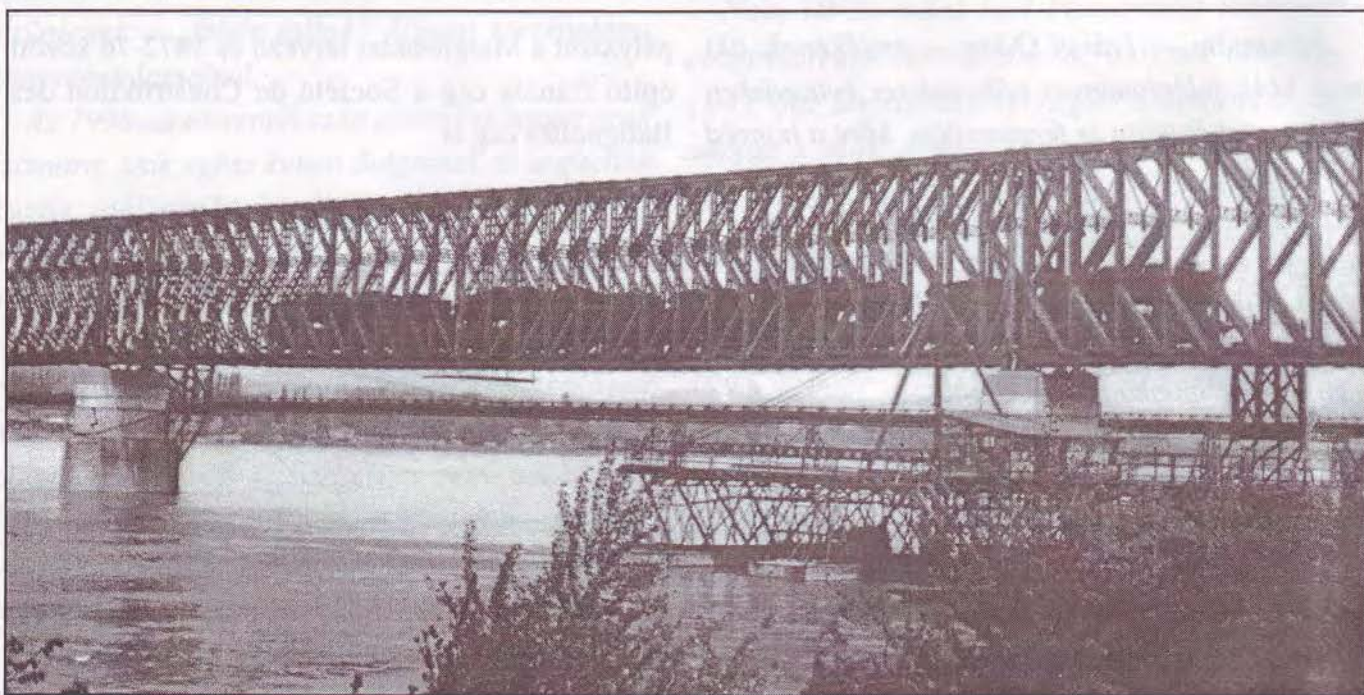
- mederhíd: 7 db parabola felső övű — egyenként 92 m fesztávolságú — szimmetrikus rácsozású, az óbudai parti mezőben párhuzamos övű, 20 m fesztávolságú alsópályás rácsos tartó

A hídon a déli oldalon 2 m széles gyalogjárót alakítottak ki. A híd alapozása beton tömbalap volt az árvízszintig faragott gránitkő, afölött faragott mészkőburkolattal, gránit sarukővel. A

készült, mert a múlt század 90-es éveitől már áttértek a folytvas alkalmazására.

A mintegy 900 m hosszú hidat 1896. november 3-án helyezték forgalomba, 28 hónapos kivitelezést követően. Sajnos erről a napi sajtó nem is emlékezett meg, míg az ezzel gyakorlatilag egyidőben (1896. okt. 4.-én) átadott Ferenc József (ma Szabadság) hidat maga Ferenc József avatta fel.

A hidat eredetileg 4 x 14,4 to tengelyterhelésű mozdonyra és 3,3 to/m megoszló terhelésre méretezték. A gazdaságosabb szállítás egyre hosszabb vonatokat, és egyre nagyobb teljesítményű mozdonyokat igényelt. Mivel erre a híd már

Az újpesti Duna-híd „K”-hídszerkezeteinek próbaterhelése (1955. május 5.)

mederpillérek keszontechnológiával készültek, szegecselt vasszekrény lesüllyesztésével. A hídfő alaptestei szádfalas körülzárással épültek.

A híd vasszerkezetű áthidalásait a pályázatot megnyert olasz cég a Schlick-féle Vasöntöde és Gépgyárban, a resiczai, továbbá a m.kir. Államvasutak gépgyárában gyártatta le. A kikötőági szerelés 1895 augusztusától 1896 októberéig tartott. A híd anyaga az ún. hegeszvas volt, az utolsók egyike, ami ebből az anyagból

nem felelt meg, az 1920-as évek második felétől már 20 km/ó sebességkorlátozást kellett bevezetni. A MÁV a híd megerősítését határozta el. A 4 x 25 to terhelésű mozdonyra és 8 to/m megoszló terhelésre a hidat dr. Korányi Imre professzor tervei szerint és irányítása mellett erősítették meg, a forgalom fenntartása mellett úgy, hogy másodrendű rácsozás beépítésével a híd hossztartóinak támaszközét megfelelték (a híd főtartói ugyanis a megnövelt terhelésre megfeleltek) A megerősítés 1932-35 között történt meg.

A II. világháborús pusztítások

Az esztelen háborús pusztítás az északi összekötő hidat sem kerülte el. 1944 nyarán és őszén — több angolszász légitámadás során — a jobb parti szélső 92 m-es nyílás megrongálódott. A helyreállítást a szentendrei honvéd vasútépítő ezred egyik alakulata megkezdte, de az uszályokról megtámasztott hídszerkezet egy újabb bombatámadás során azokkal együtt elsüllyedt.

1944. december utolsó napjaiban (27-28-29-én) 1 medernyílás — egy öböl- és a Váci út fölötti nyílás — kivételével az összes hídmezőt, a Népsziget melletti hídfőt, a Népsziget felőli első mederpillért, valamint a kikötői mederpilléreket felrobbantották. Az egyetlen épen maradt mederhíd-szakasz alatt a hajózás biztosítható volt.

Az „eredményt” Illyés Gyula szomorú-gyönyörű mementóban, Hidak című versében írja le:

„A legszomorúbb látvány ez volt: a betörött gerincű néma hidak a két város között, ahogyan feküdtek sorban, mint leölt állatok a bűnben és mocsokban ők, az ártatlanok.

Óriás mészárszékre kelt vörösen e nap: a szem azt hitte, vérük a nap festette hab, ahogyan hevernek holtan, lehulltan, miután kínjukban felugrottak azon az éjszakán.

Lesz kor, hogy talpraállnak, hátukat megvetik, s te - akkor ez lesz az álmod - uszítva intsz nekik: üvöltsenek bosszúért és ágaskodjanak, mert mi a rend, ha mindig ő tűr az áldozat?

*De ők csak állnak, állnak
(egy tagjuk nem remeg)
a futó folyam és a
futó idő felett!”*

A híd helyreállítása illetve újjáépítése

Szovjet katonai alakulatok a mederben, a hídtól délre mintegy 20 m-re pontonhidat építettek, miután a hídroncokat a víz fölért levágták. A pillérek északi oldalán — konzolon ill. a robbantott keleti szélső pillér alapozásán, jégtörővel védett acéloszlopon — könnyű kábelhidat, távvezeték-oszlopokat ill. gázcsőhidat építettek — ideiglenes jelleggel. A kikötői híd északi oldalán cölöpjármokon gyaloghídat állítottak fel Újpest és a Népsziget között.

Az újjáépítés előkészítő munkáit 1949-ben megkezdtek. Az UVATERV két változatot tervezett, amelyből a „B” változatot fogadták el. A tervekről a már említett, a régi híd megerősítését végző Korányi professzor adott szakvéleményt. Ebből idézzünk néhány gondolatot:

„... A honvédelmi szempontok azt kívánják meg elsősorban, hogy egyrészt a hídnak repülőgépről való tönkretétele minél nehezebb, másrészt a tönkretett híd helyreállítása minél gyorsabb legyen. Az első szempont azt kívánja, hogy a híd, még nagyobb mértékű megsérülése esetén se roskadjon le. Ezt a célt szolgálja a híd folytatólagos volta...

A második szempont azt kívánja meg, hogy a híd alsó öve egyenes vonalú legyen...

Esztétikai szempontból... megállapítható, hogy 700 m hosszban a párhuzamos övű alak kissé unalmas és egyhangú vonalozású, amelytől való eltérés... kívánatos volna...”

Sajnos a gazdasági körülmények nem tették lehetővé a Korányi professzor szempontjait is figyelembe vevő híd építését. A kikötői híd a tervek szerinti párhuzamos övű — igaz kétféle magasságú — szimmetrikus rácsoszású lett az eredeti tervek szerint, míg a mederági híd, kéttámaszú ún. „K” rácsoszású, háromemeletes hadihíd anyagból, félállandó jelleggel épült meg,

részben a lebontott Déli összekötő híd anyagából. Az épen maradt hídelemeket — gondos összejelölés után — elbontották.

- A mederhíd lett a Bp. Déli pu. (Kelenföld)–Szentlőrinc vonalon a simontornyai Sió-híd

- A Váci út feletti épen maradt elemeket a Siófok–Kaposvári vonalon a juti Sióhídhöz, ill. a Körmend–Bajánsenyei vonalon a Rába ártéri és a Csörnőc-hídhöz használták fel.

készültek, új helyeken. Az itt végzett kotrások során a markoló légibombát emelt ki. Ezek után aprólékos munkával derítették fel a mederfeneket és építették meg a pilléreket, szádfalas vízkizárás mellett.

A mederágban csak a Népsziget felőli első mederpillért kellett lényegesen újjáépíteni, mivel ezt robbantották fel. Az újjáépítés szádfalas körülzárás mellett történt. A különös körülményekre jellemző, hogy a hídépítés munkálatai

A mederben talált több mint húsz darab légibomba egyikének kiemelése

Az újjáépítés során a kikötőágban csak a népszigeti hídfőt használták fel, újonnan épült a két mederpillér, az újpesti partipillér és a háromnyílású téglaboltozat helyén a 9 m nyílású vasbeton teknőhíd. A legnehezebb feladatot az új mederpillérek alapozása jelentette. Mivel a korábbi 3+2+1 nyílású kikötőági híd helyére a jelenlegi 3+1 nyílású híd került, új mederpillérek

során — már az acélszerkezet építéséhez szükséges cölöpjármok készítésénél — 22 db 300-500 kg-os, ép gyújtószerkezettel ellátott légibombát emeltek ki a Dunából (általában a vízvonál alatt, a pillérekhez voltak drótkötelekkel rögzítve) A többi mederpillért is át kellett alakítani, részben mert az akkor érvényes előírások szerint a sarukő csak vasbetonból

lehetett (a régi híd gránit saruköi helyett) részben pedig mert a beépítendő „K” szerkezet kialakítása és a pálya magassági vonalvezetése további 1,5 m-es magasítást igényelt. (amit a tervek szerinti állandó hídon való csere esetén le kell majd bontani)

A híd acélszerkezetét párhuzamosan szerelték mind az öböl, mind a meder felett. A szerelést 1954 tavaszán kezdték meg. A sikeres előkészítés, a középső medernyílásban a cölöpjármokon való teljes beállványozás és itt a szerelés megkezdése után a munkát lehetetlenné tette az 1954. évi nyári nagy dunai áradás. A rendkívül magas vízállás (+805 cm) ellepte a munkahelyet, a depóniákat, a csavarraktárat. Elképzelhető, milyen többletmunkát jelentett az ár levonulása után csupán az iszap, a rozsdá eltávolítása, ha csak csavarból 900.000 db lett a hídba beépítve.

A mederági híd szerelése tehát a középső nyílás feletti áthidalás teljes beállványozásról való szerelésével, majd onnan — két irányban párhuzamosan — szabadszereléssel folyt, a további medernyílásokban a híd középső segéd cölöpjármóra való megtámasztásával. Az egyébként kéttámaszú áthidalásokat a szabadszerelés érdekében ideiglenesen át kellett kötni és azt — szabadon szerelt konzolvég pillérre „érkezése” után — megemelve oldani. A szerelés során gondosan ügyelni kellett a deformációkra is, hiszen a híd K-Ny iránya miatt a déli főtartó jobban melegeedett, mint az északi, ami a 92 m fesztávolság esetén vízszintes irányban mintegy 5-8 cm korrekciót is igényelt.

Félve egy esetleges 1955-ös tavaszi árvíztől az építők szorgalmazták, hogy a híd a Népsziget felé előbb érje el a partot, biztosítva ezzel a jobb anyagellátást. A Népsziget ugyanis közúton — és a vasúttal azonos nyomtávú villamos vonalakon — könnyebben elérhető volt.

A kikötőági hidat részben állványon (a Váci út feletti, az első mederközi, valamint a Népsziget felőli oldalon) részben szabadon szerelve szerelték. A hídfők és sínek fektetése 1955. május 1-jéig megtörtént. A hídfák fektetése szempontjából megemlítenéd, hogy a híd túlemelését azok hosszartóira való elhelyezésével — igen pontosan — kellett megoldani, mivel a „K”-híd, jellegéből adódóan, nem gyártható és nem szerelhető túlemeléssel.

A híd próbaterhelését a MÁV 4 db 424-es sorozatú mozdonyával 1955. május 4-én és 5-én végezték. A próbaterhelés során a híd alakváltozásai a számított érték alatt maradtak, a híd átadásának akadályja nem volt.

Sajnos a hídépítés áldozatokat is követelt. Négyen az építés során haltak hősi halált, emléküket tábla őrzi, az ötödik munkás a kábelhíd bontásánál lelte halálát. Az ő emlékét már nem örökítették meg az utókornak.

A cikk elején idéztem az engedély „nyelvezetét”. Tempora mutantur et nos motamur in illis. Olvassunk bele az átadásról tudósító újságcikkbe (Népszava, 1955. május 22., vasárnap) „...Csanádi György elvtárs a MÁV vezérigazgatója nyitja meg az ünnepséget, majd Bebrits Lajos elvtárs közlekedési miniszter beszél... Három év hősi munkáját méltatja: olyan mérnököket, mint a Kossuth-díjas Sávoly Pál, Kovács Alajos... Lőrincz Sándor és Nestka István cölöpöző brigádjait, Daruka János betonozóit és Nagy László szerelőit és a többieket... a hídcsata nyolcadik budapesti ütközetének jó katonái kapják meg itt a nagy nyilvánosság előtt az elismerő szavakat. Bebrits et. nem titkolja, hogy az elismerést még a mai napon anyagi formában is megkapják az elvtársak — több mint százezer Ft-ot osztanak ki közöttük...” (csak tájékoztatásul az akkori viszonyokról: a híd annak idején 70 mill. forintba került, a 100 ezer Ft. ennek csaknem 1,5 ezreléke)

Az újpesti híd a történelem tanúja is. Avatásával egy időben írták alá a Varsói Szerződést. Erről ugyanazon az újságoldalon emlékezik meg a Népszava az alábbiak szerint „...a Minisztertanács megalázkodással vette tudomásul, hogy a varsói értekezleten aláírták... a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést, amely az egyesített katonai parancsnokság felállítását is magában foglalja, és jóváhagyta a kormány-küldöttség ténykedését... Felhatalmazta a külügyminisztert, hogy a Varsóban 1955. május 14-én kötött... szerződés megerősítése és törvénybe iktatása végett terjesszen törvényjavaslatot az országgyűlés elé.”

A híd jövője

A híd építői azt tervezték, hogy 10-15 év múlva a félállandó szerkezet helyén az eredeti terv szerinti állandó híd fog felépülni. Ez sajnos elmaradt. A közelmúlt elképzelései szerint 2002 és 2005 között 4 md Ft-os előirányzattal a meglevő hídtól délre épülne meg egy új vasúti híd.

De vajon épülne új vasúti híd?

Idézet a „Budapest városfejlesztési koncepciója” c. egyeztetési anyagból (1998. augusztus)

„...Annak érdekében, hogy a hídépítés előnyös hatásai érvényesülni tudjanak az alábbi folyamatok és fejlesztések koordinációja szükséges:

- vasúti rekonstrukció — MÁV kooperációval — a vasúti területek, az óbudai és angyalföldi vasútállomás, valamint a Római-hídi vasúti kapcsolat megszüntetése, helyére csak közúti híd építése

- az esztergomi vasút könnyebb, kötött pályás vonallá átépítése és a városi kötött pályás hálózatba való bekapcsolása.

- a Római-híd megépítése és a Körvasúti körút északról való indítása, ami a Margit-híd és az egyre rosszabb helyzetű belső budai területek

tehermentesítését fogja eredményezni...”

Azt hiszem az újpestieknek ez a híd mindig vasúti híd volt és az is marad. Híd amelyen vonattal, kerékpárral vagy gyalog át lehet sétálni a Népszigetre, átutazni Aquincumba, vagy a római fürdői strandra. Egy része az önállóságnak, de a nyitott és kitekintő önállóságnak is.

*

Jelen cikk az 1998. november 28-án az Újpesti Polgárcentrumban elhangzott előadás szerkesztett változata. A cikk összeállítója ezúton mond köszönetet dr. Nemeskéri-Kiss Géza okl. mérnök, ny. MÁV főtanácsos úrnak, a híd-helyreállítás műszaki ellenőrének a dokumentumok rendelkezésre bocsátásáért és azért, hogy azokból jelen folyóiratban cikk jelenhessék meg.

Irodalom:

Dr. Nemeskéri-Kiss Géza: Alépitményi munkák az újpesti vasúti Duna-híd újjáépítésénél (Mélyépítés-tudományi Szemle, 1956. 6. szám)

Dr. Nemeskéri-Kiss Géza: Vasszerkezet-szerelési munkák az újpesti vasúti Duna-híd újjáépítésénél (Mélyépítés-tudományi Szemle, 1956. 7-8. szám)

Dr. Nemeskéri-Kiss Géza: Az újpesti vasúti Duna-híd története és jövője (Közlekedésépítés és Mélyépítés-tudományi Szemle, 1987. március)

Dr. Nemeskéri-Kiss Géza fotó és dokumentum-gyűjteménye

Dr. Gáll Imre: A budapesti Duna-hidak (Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1984.)

Dr. Palotás László: Hidak (Műszaki Könyvkiadó, Bp. 1987.)

Dr. Zakariás Zoltán: Honvéd vasútépítők (Szekér Információs Rt., 1992.)

Budapest Városfejlesztési Koncepciója – egyeztetési anyag (Bp., 1998. augusztus)

Népszava, 1955. május 22-i szám

Kőrös Anikó:*

Újpest utcaneveinek története

Újpest alapítása

Közel 170 évvel ezelőtt, 1830-ban Újpest területén összesen csak három ház állt, melyek a Károlyi uradalom káposztásmegyeri pusztájához tartoztak: egy erdészlak, egy csőszház — ezeket később lebontották —, valamint a napjainkban is létező Megyeri Csárdának nevezett vendégfogadó.

Újpest fejlődésének alapját gróf Károlyi István vetette meg. 1830-ban a fóti uradalmához tartozó megyeri pusztából a váci országúttól kelet felé emelkedő dombot — a jelenlegi Attila, Károlyi és Baross utcák, valamint Váci és Fóti utak által határolt területet — szőlőültetés céljából kihasította. 1831-ben ezt a területet 32 évi időtartamra „árenda” díj fizetése és karbantartási kötelezettsége ellenében vállalkozók kezébe adta. A szőlőbirtokosok közül a legtöbb részt a Budafokról idetelepült Mildenerger Márton bérelte. Ő volt az, aki a mai Újpest területén, az akkori pesti határcsárda mellett (a most üzletháznak használt, egykori villamosremíz helyén), egy 1831-ben kapott engedély alapján az első házat megépítette. Mildenerger Mártont a többi idetelepülő is követte az építkezéssel. A „gyarmat” időközben egyre népesedett, míg végül a gróf az 1839. év végén elrendelte a gyarmati lakosság összeírását. 1840 elején a gróf elérkezettnek látta az időt, hogy kiadja az alapítási oklevelet. (1)

Az új telepnek az Új-Megyer nevet adták. Az Újpest elnevezés 1841. január 17-én hangzott el legelőször a közgyűlésen, majd január 21-től minden erre vonatkozó határozat nélkül már véglegesen az Újpest nevet használták. (2)

Az első utcanevek

Újpest legelső utcái a környező településekről kapták nevüket. Ezek a következők voltak: a Váci

út, mely Vác város felé vezet, a Fóti út – Fóti irányában fekszik, a Megyeri út – Megyer felé helyezkedik el, illetve a váci országútra merőleges Fő út. Ez utóbbi csak 1896-ig viselte a Fő út nevet, a millennium alkalmából ugyanis megkapta honfoglaló vezérünk, Árpád nevét. Ez a négy fő út zárta közre a kisebb utcákat illetve tereket. Újpest utcaszerkezete a mai napig megőrizte eredeti arculatát.

1846-ban, mikor az első vasútállomás megépült, kapta az állomás felé vezető utca a Vasút út nevet (a mai Görgei út). Az úttól északra ekkor még egy beépítetlen terület, a Rákospalotai erdő helyezkedett el.

Az utcák elnevezése és a házak számozása tekintetében 1878-ig bizonytalanság és rendetlenség uralkodott. Végül az említett évben egy képviselőtestületi ülésen a községi bíróságra utasította az elöljáróságot, hogy az utcák elnevezésére és számozására „tüzetes tervet” dolgozzanak ki. Ekkor kaptak nevet az addig még el nem nevezett utcák is. (3)

A Károlyi uradalom által felparcellázott terület 1910-ben beépült. Egy ez évben készült táblázatból, mely a terület egyes utcáin értékesített telkek szabad forgalmi árát tünteti fel (4), kiderül, melyek voltak — többek közt — az ekkor létező utcák Újpesten. A táblázatban a következő utcanevek szerepelnek: Apponyi Albert, Árpád, Attila, Baross, Bocskai, Csengery, Deák, Diófa, Dunasor, Gyár, István, Károlyi, Kemény Gusztáv, Király, Lőrinc, Mária, Ó, Pálffy, Szép, Tavasz, Tél, Templom, Tó, Új, Vörösmarty és Wekerle utca, valamint két tér neve: Ferenc József és István tér.

Az előbbi felsorolásból jól látni, hogy a legtöbb utcát, valamint a két teret híres emberekről nevezték el: történelmi személyiségekről (Árpád, Attila, István, Bocskai, Deák Ferenc stb.), Apponyi Albert grófról, a Pálffy — régi magyar főúri —

* A szerző az ELTE Tanárképző Főiskolai Kar harmadéves hallgatója, helytörténeti kutató

családról, Kemény Gusztáv főszolgabíróról, Újpest egyik díszpolgáráról, valamint Baross Gáborról, aki közlekedési miniszter is volt egyben. A Király utca nem méltóságot jelöl, hanem Király Antalnak, Újpest község egykori tanítójának és jegyzőjének nevét viseli.

A többi név között előfordul a közelben lévő épületről elnevezett utca is. Ilyen a Templom utca, mely az 1881-ben épült Egek Királynéja katolikus plébánia templom mögött fekszik, valamint a Gyár utca, mely a közelben elhelyezkedő bútorgyárnak köszönheti a nevét (Egy időben Bútorgyár utca is volt). Az Ó, Új, Szép jelzők az említett utcák tulajdonságaira utalnak.

Az Árpád úttal párhuzamosan futó négy utcát a négy évszakra neveztek el — Tavasz, Nyár, Ősz, Tél — ám ezek közül csak kettő szerepel a táblázatban. Az ilyen utcanévbokrok jellemzőek voltak az újpesti utcanévadásra: 1914-ben európai fővárosokról, 1890-től folyamatosan a 13 aradi vértanúról neveztek el egymáshoz közeli utcákat (ld. később).

Összesítve azt láthatjuk, hogy az említett huszonkilenc utca közül tizenkilenc visel személynevet, a többi utca egyéb, változatos elnevezésű.

A század első fele

1907-ben a község városi rangra emelkedett, ám 1914-ben a háború miatt az építkezés és fejlődés megtorpant az ekkor már 147 utcával rendelkező Újpesten. Ráadásul a háború után a további fejlődést gátolta, hogy már alig akadt üres terület, melyen építkezni lehetett volna. Ezért 1920-ban gróf Károlyi László beadványt intézett a város képviselőtestületéhez. E beadvány szerint ő hajlandó az Újpesttől északra, Dunakeszi község határáig terjedő 2400 hold terjedelmű birtokterületet Újpesten csatolni, ha a város az egyidejűleg benyújtott telekfelosztási kérelmét is jóváhagyja. Újpest utcahálózata ezután észak felé egyre bővült. Az ipar és kereskedelem rohamosan fejlődött, s egyre több lett azoknak a száma, akiket vállalatuk e helyhez kötött, s emiatt itt telepedtek

le. 1929-ben Újpest megyei jogú városi címet kapott, és akkor a hozzácsatolt területekkel együtt a város összterülete 3572 hold lett, ebből azonban 1930-ban még csupán 1100 holdnyi terület volt beépítve (4).

1943-ban 82 000-re emelkedett Újpest lakosainak száma. A városhoz tartozott Káposztásmegyer, Károlyimajor és Megyerimajor is(5). Az utcák száma egyre gyarapodott. Az elnevezés szempontjából a legtöbb még mindig híres emberek nevét viselte. Érdemes megjegyezni, hogy egy 1943-ban kiadott betűrendbe szedett utcanév-összesítőben(6) a bárók a „b”, a grófok a „g” betűnél foglalnak helyet, holott vezetéknévük kezdőbetűje alapján is be lehetett volna sorolni őket.

Ekkorra már mind a tizenhárom aradi vértanúnak volt utcája Újpesten. A névirást illetően súlyos tévedés, hogy Nagysándor József neve mind a mai napig hibásan, vagyis Nagy Sándorként szerepel az utcanévtáblán és -jegyzékben, pedig egyértelmű, hogy az aradi vértanúról van szó.

Ebben az évben 198 utca volt hivatalosan följegyezve. Ebből a személyekről elnevezett utcák száma 104. Már a két világháború között megnövekedett a helytörténeti személyekről történő névadás. Újpesti hírességek nevei is megjelentek az utcanévtáblákon. Például: Mildemberger (az első szőlősgazda), Mády Lajos (református esperes, iskolaigazgató), Illek Vince (az első római-katolikus plébános). Ugyanakkor feltűntek az aktuálpolitikai utcanévek is. Ilyenek pl. a Horthy Miklós és a Mussolini utca. A zsidó személyiségekről elnevezett utcákat is átkeresztelték, így lett pl. a Löwy Izsák utcából Levente utca, a Venetianer utcából Honvéd utca, mely utóbbi már — miként az Országzászló utca, Hősök ligete, Szabadság tér — háborús emlékeket idéz.

A személynevek egy-, kettő- vagy három tagból álltak, attól függően, hogy teljes- vagy csak vezetéknévvel (illetve az ősi történelmi személynevek csak keresztnévvel) szerepeltek. Három tagú névvel a bárók, grófok és a szentek közül Szent Imre herceg rendelkezett.

Fontosnak tartom megemlíteni a híres történész, Thaly Kálmán nevét, továbbá — mint híres külföldit — Lord Rothermere angol nyomdászt, kiktől szintén utcákat neveztek el.

A többi utcanév közt külföldi városok nevei is előfordultak. Ezekből összesen huszonkettő volt ekkor: Amszterdami, Ankara, Aradi, Bécsi, Berlini, Berni, Brassói, Brüsszeli, Eperjesi, Fiumei, Kassai, Kolozsvári, Lőcsei, Madridi, Nagyszombati, Nagyvárad, Párisi, Pozsonyi, Sófia, Szabadkai, Temesvári és Ungvári utca. Itt helyesírási szempontból megfigyelhető, hogy egyes városnevekben „sz”, kettőben (Párisi, Sófia) viszont még a régies „s” betű fordul elő, mely egyaránt jelölte az „sz” és a „zs” hangot.

A maradék utcák a már korábban említett négy évszak, közelben lévő épület (Templom, Kórház), virágnevek (Rózsa, Viola, Virág), valamint a kikötőhöz kapcsolódó Zsilip neveket viselték.

1945 után

1945 után utcaátkeresztelési hullám indult meg a fővárosban. Egy 1946-47 között tartott felülvizsgálat során a 2250 utcanévből 1102-t tartottak meg. Nagy Budapest 1950-ben történt létrehozásával az utcanévállomány 6000-re emelkedett, így igen magas lett a 22 kerületben az azonos nevű utcák száma. (7)

De nemcsak ilyen változásokra került sor. Letörölték a korábbi korszakok jelentősebb politikusainak, közéleti személyiségeinek, tudósainak nevét az utcanévtáblákról. Így lett Újpesten az Illek Vince utcából Humhál László (bőrmunkás), a Szent László térből Papp József (géplakatos, honvédezredes), illetve a Szent Imre utcából Papp József utca. A hagyományos utcanévek közül a Béla utcából Hoffmann Ottó (lakatos), a Kassai utcából Bán Tibor (munkásmozgalmi mártír), a Király utcából Rezi Károly (szövőmunkás), a Lőrinc utcából Komját Aladár (kommunista költő) utca lett, és még folytatni lehetne a felsorolást. A Horthy Miklós utat Dózsa György útra keresztelték (Ez az utca egyébként az elmúlt száz évben négyszer(!) cserélt nevet: Vasút, Horthy Miklós,

Dózsa György után napjainkban a Görgei Artúr nevet viseli.) A Jósika utcát viszont csak később; 1971-ben keresztelték át Szüdi Györgyre (kommunista költő). Megjelentek a nevezetes dátumokról történő elnevezések is. A Ferenc József tér neve Április 4-e térre (ma Tanoda tér), az Erzsébet tér Január 10. térre (ma Aschner Lipót tér) változott.

Egy 1963-ban kiadott Budapest-térképen már ezek az utcanévek szerepelnek. Továbbá megfigyelhető e térképen, hogy Újpest időközben északra, a Fóti úton túlra bővült. Legészakibb utcája így Megyeren a Szilaspatak sor lett, mely a Szilas-patak mentén helyezkedik el, innen a név; illetve a Káposztásmegyer felé eső területen az Erdősor utcával zárult az utcák sora. Megyeren néhány új utca különféle fafajtáról kapta a nevét: Nyárfa, Jegenye, Fűzfa utca. Sem itt, sem a Káposztásmegyer felé elterülő részen nem neveztek el személyekről utcákat. Az új utcák egytől egyig köznevek, melyek a következők: négy egymással párhuzamos, a Fóti útra merőleges utca: Bucka (talán a dimbes-dombos felszínről kapta a nevet), Telkes, Újkisház és Kunhalom utca. A Sporttelep és a Futó utca nevei a közelben levő sportpályára, a Tábor utca pedig a nyári ifjúsági táborra utalnak. A többi, itt épült utca nevét elég nehéz kategóriákba sorolni, ezért csak felsorolásképpen: Vadgesztenye, Szerűskert, Vetés, Erdősor, Kosár utca.

Az utcanévek politikai okokból történő megváltoztatása Újpesten az 1970-es évek végén, 1980-as évek elején folytatódott. Erre ürügyet szolgáltatott az, hogy Újpest jelentős részét szanálták, a régi földszintes házakat lebontották, lakótelepet építettek, amely az utcaszerkezetet megváltoztatta. Így lett a Deák Ferenc utca egy részéből Rónai Sándor (az 1950-es évek elején az Elnöki Tanács elnöke), a Lebstock Mária utca egy szakaszából Gács László (kommunista újságíró), a Rózsa utcából Tito utca. Az is jellemző, hogy — a hagyománnyal szakítva — olyan emberekről nevezték el ezeket az utcákat, akiknek semmi köze nem volt Újpesthez.

Káposztásmegyer utcaneveinek története

1983-tól a Szilas-patak északi oldalán felépült az új lakótelep, mely az addigi pusztaság, Káposztásmegyer nevét kapta. Újpest e városrészének felépítésére azért volt szükség, mert Budapest lakossága egyre nőtt, lakáshiány keletkezett, s csak észak felé — a korábbi bolgár kertészetek területén — lehetett terjeszkedni.

A panelházak közt elterülő utcák elsősorban régi újpesti mesterségekről kapták a nevüket. Ilyenek pl.: Bőrfestő, Szíjgyártó, Lakkozó, Bőröndös, Pácoló, Ványoló utca. Szintén a mesterségekre utal a Falemez utca és a Kordován (bőrfajta) tér.

Itt található a Homoktövis utca, mely Újpest (és Magyarország) egyetlen védett növényének nevét viseli. A talaj felszínére utal az Óceánárok utca. Ha a természeti fogalmaknál maradunk, a közeli kiserdőről — amelyet Farkaserdőnek hívnak — nevezték el a Farkaserdő utat, amely az erdőt szegélyezve vezet ki a városból.

Az újpestiek zeneszeretetére utalnak az itteni híres emberek nevét viselő Tóth Aladár (zenetudós, a Magyar Állami Operaház igazgatója), Nádasdy Kálmán (főrendező, a Magyar Állami Operaház főigazgatója), valamint Szabolcsi Bence (zenetörténész) utcák.

Újpest 1950-ig egy lóversenypályával büszkélkedhetett. E sportpályát igaz, megszüntették, ennek emlékére viszont három utca neve is őrzi: Galopp utca, Ügető utca ill. Lóverseny tér. A Hajló utca — nomen est omen — az utca alakjára utal, mert ide-oda kanyarog.

A lakosság további növekedése miatt Káposztásmegyertől északra egy újabb lakótelepi rész épült, mely a Káposztásmegyer II. nevet viseli. A „betonpaloták” szinte már összeérnek Dunakeszi-alsóval, a két városrészt csak a Bányató választja el egymástól. Itt nincs túl sok utca, ám ezek közül kettő patkó alakban fogja közre a panelházakat. Az itt előforduló utcák: a Káposztásmegyer I.-ről átvezető Homoktövis utca

folytatása: a Korond utca, a Megyeri út, mely Újpestről vezet ki, s választja el Káposztásmegyer két részét egymástól; a Sárpatok utca (az egyik „patkó”), a Székpatak utca (a másik „patkó”), mely a Csíkszentiván utcában folytatódik. Ugyanitt még két híres erdélyi településről elnevezett utca található: a Csíkszereda és a Csíksomlyó utca. Káposztásmegyert keletről a hosszú Külső-Szilágyi út választja el a vasútvonaltól, mely nem más, mint a vasútállomás előtt haladó Szilágyi út folytatása

A rendszerváltozás után

A rendszerváltozással párhuzamosan ismét jelentős névváltoztatásra került sor. Még a Fővárosi Tanács kísérelte meg 1989 végén szabályozni az utcaneveket, a közterületi elnevezéseket, beleértve a városrészek, a több kerületet érintő utcák elnevezését, az utcanévtáblák és házszám táblák formáját stb. 1990. november 15-én Fővárosi Közgyűlése Ideiglenes Bizottságot hozott létre a megindult átkeresztelések szabályozására. Többnyire a régi elnevezéseket állították vissza. (8)

Újpesten is megkezdődött az utcanevek visszakeresztelése az eredeti nevekre. A második világháború után Bajcsy-Zsilinszkyról elnevezett útból ismét István út lett, a korábban szentek nevét viselő utcák is visszakapták nevüket. Apró változás csupán, hogy pl. a Sallai Imre utca Lahner György aradi vértanú nevét kapta meg, hisz a korábbi azonos nevet viselő utcát az idők folyamán megszüntették. A közelben elhelyezkedő — ma már nem létező — Magyar Pamutiparról elnevezett Pamutgyár utca megkapta Kiss Ernő (aradi vértanú) nevét.

Az utcák elnevezésének mai szabályai

1989-ben kiadtak egy fővárosi tanácsrendeletet a közterület- és városrésznevek megállapításáról, valamint ezek jelöléséről, majd később, 1993-ban egy önkormányzati rendelet ezt módosította. E két rendelet — többek közt — az utcanév fogalmáról,

az elnevezés szabályairól, ill. annak megváltoztatásáról szól.

A rendelet a következőképpen határozza meg az utcanév fogalmát: „Az utcanév földrajzi név, a főváros területén az út, az utca, a tér, a park, a köz stb. jellegű közterület neve, amely előtagból (pl. személynév, fogalom, tárgy) és utca jelentésű utótagból állnak.” A szabályok szerint — a lakótelepek épületei közötti szervizutak, valamint a mezőgazdasági célú és lakó népességet nem érintő dűlőutakat kivételével — minden utcának nevet kell adni. Személyről utcát elnevezni halála után legalább 25 év elmúltával lehet. Kizárólag a családi nevet csak akkor szabad használni, ha a névadó személyiség így is, vagy így ismert, illetve ha az elnevezés családról történik. A névadástól számított tíz éven belül nem lehet utcanévet változtatni. Helytörténeti, várostörténeti értékű utcanévet védetté kell nyilvánítani. (9)

A rendelet a házszám táblákkal, ill. a betűmetszetekkel és ezek festésével is foglalkozik. Azt is felsorolja, melyek lehetnek az utcanévi utótagok: árok, átjáró, bástya, dűlő, dűlősor, erdősor, fasor, forduló, gát, határsor, határút, játszótér, kert, körönd, körtér, körút, köz, lejáró, lejtő, lépcső, liget, mélyút, orom, ösvény, park, part, rakpart, sétaút, sétány, sor, sugárút, tér, udvar, út, utca, üdülőpart.

Újpest jelenlegi utcái

Újpesten jelenleg 207 utca, 8 tér, 6 köz, 5 út, 3 sor és két sétány található. Ezek között megtalálhatóak mind a 150 éves múltú visszatekintő ő utcák, mind az egészen új, az épülőfélben lévő lakónegyed házai közt vezető kis utcák, melyek szinte csak a közelmúltban kaptak nevet.

A jelenlegi utcák közül a személyekről elnevezett utcák dominálnak. Ezek száma: 109. Ebből 105 utca viseli férfiak nevét, ilyenek például: Ady Endre, Bajza József, Eötvös József, József Attila, Károlyi István, Kemény Zsigmond, Liszt Ferenc, Mikszáth Kálmán, Szigeti József (hegedűművész), Závodszy Zoltán (operaénekes) stb. utcák. Nőkről csak négy utcát neveztek el Újpesten. Ezek a Blaha

Lujza, Laborfalvy Róza, Lebstücker Mária és a Lórántffy Zsuzsanna utca. Színészek nevét viseli a Ódry Árpád, Latabár Kálmán, Pécsi Sándor utca.

A férfi és női hírességek nevei közt előfordulnak egy tagból állóak is. Az egyik ilyen eset, amikor csak egy vezetéknévet visel az utca. Például: Csokonai, Petőfi, Semmelweis és Király utca. Régi történelmi név esetében csak a keresztnév található meg. Például: Árpád, Attila, Béla, István valamint az Erzsébet utca. Kivételt képez a Julianus barát utca, amely a szerzetesrendre utaló köznévi miatt áll két tagból. Szentekről elnevezett utcák, illetve terek jelenleg a következők: Szent Imre utca, Szent István tér és Szent László tér.

Újpest Budapest egyetlen olyan kerülete, ahol mind a 13 aradi vértanúnak van utcája. Bár a Damjanich utcát az 1980-as évek végén végzett szanálás során megszüntették, 1998 óta az új lakónegyed egy kis utcája ismét az említett vértanú nevét viseli.

Újpestre jellemző, hogy helyi hírességekről neveztek el utcákat, amelyekkel Budapest más kerületeiben nem találkozhatunk. Közülük néhány példa: Illek Vince (az első plébános), Geduly Lajos (evangelikus lelkész), Mildemberger Márton (az első telepes), Ugró Gyula (Újpest első polgármestere), Semsey Aladár (Újpest polgármestere), Löwy Izsák (az első bíró), Pintér József (főmérnök), Aschner Lipót (az Egyesült Izzó vezérigazgatója), Bródy Imre (fizikus, a Tungsram mérnöke), Erkel Gyula (Erkel Ferenc fia, az újpesti zeneiskola megalapítója) stb.

Külön kategóriát alkotnak a környező városokról, városnevekről elnevezett utcák, ahová Újpest legelső utcái is besorolhatók. Ezek a Dunakeszi, a Fóti, az Istvánfalvi, a Káposztásmegyeri, a Megyeri és a Váci utak.

A korábban említett európai városok, tájegységek nevei közül sok ma is megtalálható Újpest utcanévhálózatában: Ankara, Aradi, Bécsi, Berliini, Brüsszeli, Berni, Csíksomlyó, Csíkszereda, Eperjesi, Fiumei, Hargita, Madridi, Párizsi, Szófia, Tatra utca.

Mivel Újpest nem is olyan régen gyárváros volt, érthető, hogy ezzel kapcsolatos elnevezésekkel is

találkozhatunk az utcanévtáblákon. Bár az ősi Gyár utcát 1882-ben Kolozsvári, majd később Somogyi Béla (tanár, újságíró) utcává keresztelték, 1953-ban megkapta a Bútorgyár utca nevet, 1955-től pedig az utcában korábban elhelyezkedő épületről Munkásotthon utcának hívják. Néhány példa a gyárakkal és termékekkel kapcsolatos nevekre: Anód, Bányagépgyár, Chinoin (magáról a Chinoinról kapta a nevét), Elem, Fénycső, Izzó, Kripton, Sörétgyár, Tungsram (magáról a cég nevééről) utca.

Több utcát is neveztek el közeli épületekről (lásd korábban a Templom és a Kórház utca), a sportpályáról (Labdarúgó utca stb.), a kikötőről ill. a hajózással kapcsolatban (Flottilla, Komp, Rév, Zsilip utca) és az üdülősorról (Üdülősor utca)

Káposztásmegyernél már említettem a régi, újpesti mesterségeket (Bőrfestő, Lakkozó, Sziggyártó stb. utcák).

A természethez kapcsolódó nevet visel a Homoktövis, a Farkaserdő, a Nyárfa, a Tó, a Tófalva stb. utca. Virágokról elnevezett utcák a következők: Rózsa, Viola, Virág utca és a Rózsáliget köz.

Az utca alakjáról, helyzetéről összesen négy utcát neveztek el Újpesten. Ezek az Alsó, Bucka, Hajló és Szöglet utcák.

A fel nem sorolt utcák az elnevezés szempontjából nem alkotnak további csoportokat. Korábban volt már szó a „négy évszak” utcáiról, valamint érdemes még megemlíteni a Kunhalom utcát, mely az Alföldön található népvándorlás kori sírokat rejtő halomról kapta a nevét. (10)

Legújabb utcáink a Damjanich, a Pállya Celesztin (festőművész, Újpest díszpolgára) és a Szőnyi István (Újpesten született festőművész), melyek 1997-98 folyamán kapták nevüket

Újpest utcaneveinek történetét — melyben szinte egész történelme tükröződik — mégsem lehet itt lezárni. A kerület speciális elhelyezkedésű, ún. peremkerület, így mindig akad újabb lehetőség

a további terjeszkedésre. A beépítetlen területeken új házak épülnek, új utcák jönnek létre, új utcanevek születnek. Hogy milyen neveket viselnek majd a leendő utcák?

Erre a kérdésre csak a jövő válaszolhat...

Bibliográfia

1. Dr. Ugró Gyula: Újpest 1831-1930, Budapest, Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatal, 1932. 9. o.
2. Dr. Ugró Gyula: i. m. 19. o.
3. Dr. Ugró Gyula: i. m. 145. o.
4. Dr. Ugró Gyula: i. m. 121. o.
5. Budapesti útmutató és címtár 1943 — Rendőrségi zsebkönyv, Budapest, A Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Kiadója, 1942. 387. o.
6. u.o.
7. Budapest Lexikon (főszerkesztő: Berza László) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993, II. kötet 576. o.
8. u.o.
9. Budapest teljes utcanévlexikona (felelős szerk.: Reviczky Béla), Budapest, Dinasztia Kiadó — Gemini Budapest Kiadó, 1998. 24-29. o.
10. u.o. 245. o.

Felhasznált térképek

1. „Újpest térképe az 1930-as évekből” in: Újpest - Írások a település történetéből (szerk.: Kadlecovits Géza és Sipos Lajos), Az Újpesti Értelmiségi Klub gondozásában kiadja az Újpesti Helytörténeti Alapítvány, 1993. 39. o.
2. Budapest térképe 1963, Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1963.
3. Káposztásmegyer lakótelep és környéke - kartografált fototérkép, Budapest, Kiadja az MH Tóth Ágoston Térképészeti Intézet, Légifényképezés időpontja: 1990. 05. 03.
4. Budapest — Euro-Nagy Városatlasz, Budapest, Officina Nova Kiadó, é.n., 1. kiadás

Fejes Antal.*

A 90 esztendő Munkásotthon története

Az Újpesti Munkásképző Egylet létrejötte és tevékenysége

Az 1880-as évek baloldali mozgalmainak egyik vezéralakja, Rády Sándor, többször meglátogatta az 1869-ben létrejött Budapesti Munkásegyletet, ahol több, Marx „A tőke” c. művéről szóló előadáson vett részt. Ezen előadások alatt fogalmazódott meg benne az a gondolat, hogy Újpesten, a magyar ipar egyik fellegvárában is létre kellene hozni egy hasonló szervezetet. Rády eme meggyőződése alapján jött létre 1889 októberében az Újpesti Munkásképző Egylet.

A belügyminiszteri engedéllyel létrejött szervezet legfőbb céljait az alapszabályban fogalmazták meg. Eszerint az Egylet célja az, hogy alkalmat szolgáltasson a tagoknak ahhoz, „hogyan hasznos és népies, tudományos modorban tartott előadásokhoz, valamint szórakoztató olvasmányokhoz jussanak, a művelt társaséleti élvezeteket megszerezhesék, és ezek által művelődésüket és szellemi haladásukat előmozdíthassák.”

Az alapszabály további szakaszaiban meghatározták azokat az eszközöket, amelyekkel a fentiekben ismertetett elgondolások elérhetővé válhattak a tagság számára, így például elhatározták folyóiratok, közlönyök és könyvek beszerzését, továbbá ezeknek a munkáknak az Egylet könyvtárából való kölcsönözhetővé tételét.

Szükségesnek tartották továbbá, hogy „az olvasottak behatóbb megértése céljából” az Egylet neves szakemberek és politikusok meghívásával felolvasásokat és értekezleteket tartson.

Az Egylet tagsága részére alkalmat nyújtott az időnkénti „...társasjátékokra, művészeti előadásokra és táncestélyekre.”

A vezetőség nagy része német származású

kisiparosok és szakmunkások közül került ki, így az „alapító atyák” között találjuk Reinholcz Ede, Minich Lajos, Rieb Adolf, Buresch Miklós és Rolland József nevét.

Kezdetben az Egylet tagsága szintén a német eredetű iparos rétegből verbuválódott, de igen hamar megindult a tagság felhígulása, ami egyenesen vezetett a napi politikába való bekapcsolódáshoz. Ez a folyamat különösen 1894-ben erősödött fel, amikor megalakult a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Újpesti Szervezete, és ezáltal

a Szociáldemokrata Párt vezetőségébe egyre többen kerültek be az Egylet vezető testületéből.

A személyi összefonódásoknak „köszönhetően” a tisztán csak kulturális szervezatként alakult Újpesti Munkásképző Egylet politikai szervezetté formálódott át, és számos üzemben a Szociáldemokrata Párt „meghosszabbított kezévé” vált, a munkásmozgalom ellen küzdő üzemekben a szociáldemokrata sejtek fedőszervévé alakult át.

A hajdani, kisiparosokból álló tagság ez időre már teljesen kicserélődött, és erősen balra tolódott. A főként asztalos-, bőr- és építőipari munkások közül kikerülő tagság rendszeres összejöveteleit a Gyár (ma: Munkásotthon) utca 41. szám alatti Kakas-vendéglőben tartotta.

Mivel az 1890-es évek közepére az egylet mind eredeti társadalmi bázisát, mind pedig eredeti arculatát elvesztette, a „művelt társaséleti élvezetek megszerzése” helyébe az osztályharc megvívása lépett. A célok átformálódása hamar elvezetett a rendőrséggel való első nyílt összecsapáshoz is, amely az 1895. május 1-jei (egyéb-ként betiltott) felvonuláson következett be.

Emellett tagadhatatlan tény az is, hogy jelentős kulturális tevékenységet is kifejtettek, de ezt is

* A szerző az ELTE levéltár-szakos hallgatója, helytörténeti kutató

gyakran összekapcsolták politikai rendezvényekkel. Erre a legjobb példa az Egylet dalárdája, amely miután egy bérház udvarára bevonulva előadta énekszámait, majd átadta a terepet a velük tartó agitátornak, aki a ház udvarán rögtönzött politikai gyűlést tartott. Mire a rendőrség tudomást szerzett egy ilyen eseményről, addigra a Dalárda tagjai (és persze a szónok is...) valamelyik közeli kocsmavójában tartózkodtak, ahol a hatóság már tehetetlen volt velük szemben.

Az Egylet minden évben Marx és Lassalle-ünnepségeket tartott, melyeket a saját székház hiánya miatt különböző helyeken, így a Colosseum színházban, a Nemzeti Kávéházban valamint a Szili-féle vendéglőben voltak kénytelenek tartani. Ezeken a táncmulatságokon és „kedélyes estélyeken” rövid jeleneteket és szavakat adtak elő, sőt néha színdarabokat is a közönség elé vittek, melyekben olykor neves színművészeket — például Salamon Bélát — ünnepelhetett a publikum.

A Munkásotthon létrehozása

Mivel az Egylet végleges otthonának megteremtése az 1900-as évek elejére elodázhatatlanná vált, ezért 1902-ben megalakították a Munkásotthon Bizottságot, amely célul tűzte ki a jövőbeni Munkásotthon számára megfelelő terület kiválasztását, s a megvásárláshoz szükséges anyagiak előteremtését.

A Munkásotthon Bizottság először bankhitelt kívánt felvenni, s e célból fel is vették a kapcsolatot a Kereskedelmi Bankkal, amely kezdetben hajlandó volt a szükséges pénzösszeg átutalására, később azonban az első néhány részlet folyósítása után kormányzati nyomásra kénytelenek voltak megszüntetni a finanszírozást. A bankhitel részleges megghiúsulása után a Bizottságnak nem maradt más választása, mint hogy a hiányzó összeget saját maga próbálja meg kigazdálkodni.

1904-től kezdve az Egylet sorozatban szervezte a különféle műsoros esteket, melyek teljes bevételét a Munkásotthon felépítésére fordították. 1906-ban a Szociáldemokrata Párt Újpesti

Szervezete hozzájárulási blokkokat bocsátott ki az Otthon alaptőkéjének megszerzésére. Szintén nagy segítséget jelentett az, hogy az újpesti kereskedők egy része a Munkásotthon javára ajánlotta fel a náluk történt bevásárlások értékének 5 %-át.

1908 júniusában hivatalosan is megalakult a Munkásotthon-szövetkezet Igazgatósága. A mindaddig példa nélkül álló különleges szövetkezeti formát az tette szükségessé, hogy a Monarchia területén a pártokat és a szakszervezeteket nem ismerték el jogi személynek, a Munkásotthon pedig, mivel társasági formában működött, elvileg független volt a Szociáldemokrata párttól és a szakszervezetektől. Az Újpesti Munkásotthon részjegyei az egyes szakmák, valamint magán-személyek között oszlottak meg, így a Munkásotthonra a kereskedelmi jog előírásai voltak érvényesek, s ez viszonylagos biztonságot nyújtott a későbbi viharos időszakokban.

1909. december 5-én, hosszas előkészítő munka eredményeképpen nyithatta meg kapuit az Újpesti Munkásotthon az esztergomi káptalantól vásárolt telken, a hajdani Kakas Vendéglő helyén, annak egykori épületét jelentősen átépítve és kibővítve.

A húsz alapító taggal megnyitott Munkásotthon felavatásáról a Népszava 1909. december 7-i száma a következőképpen írt:

„Hosszú évek munkáját és temérdek áldozatkészségét koszorúzta meg az az ünnepség, amely vasárnap zajlott le Újpesten, emelkedett, lelkes hangulatban. Újpesti elvtársaink évekkal ezelőtt célul tűzték ki maguknak, hogy saját erejükből, a saját lelkesedésük tüzetől hevítve, otthont teremtsenek, olyan otthont, amelyből nemcsak a mozgalmat irányíthatják, de amelyben oktathassák, nevelhessék azokat, akik a szociáldemokrácia zászlaja alá szegődtek. Ezt az igyekezetüket a legszebb siker koronázta: vasárnap délután avatták fel impozáns, hatalmas otthonukat azon a helyen, ahol néhány hónap előtt még szerényen húzódott meg néhány apróbb egyleti helyiség. Elvtársaink áldozatkészsége lehetővé tette, hogy megszerezzék a régi házat, hogy annak helyiségeit átalakíthassák, hogy hatalmas, többszáz embert befogadó gyűléstermet építsenek az udvarra. Ez a terem fel

van szerelve színpaddal is, hogy a munkásság szórakoztatása is nagyobb arányban, kényesebben történhessen. Azonkívül van egy játéktér két biliárdasztallal, és a különféle szakszervezetek irodái is elhelyezést találtak.

Az újpesti elvtársak a vasárnapi ünnepségekre nagy agitációt fejtettek ki, amely meg is nyilvánult abban, hogy a hatalmas terem zsúfolásig megtelt.

A fővárosból is nagyon sok elvtárs jelent meg és vett részt az ünnepségen Újpest tanácsa is, élén a polgármesterrel.

A főlavató ünnepség programja a követ-

hogy a szervezett munkásság előtt nincs oly cél, amelyet el ne érhetne, ha megvan hozzá az erős akarat és a minden nehézséget leromboló áldozatkészség.”

Az Otthon felavatása után mintegy húsz szervezet talált otthonra. A legjelentősebbek a fások, a vasasok, a bőrösök, a szállítók és a textilesek voltak. Képviseltették magukat a húsosok, a szabók, a borbélyok, a pincérek és a közlekedési dolgozók (a „Beszkártosok”) is, de ők kisebb arányban.

A Munkásotthon bontása 1969-ben

(Fotó: Árokey József)

kezőképpen zajlott le: Az újpesti általános munkásdalárda éneke nyitotta meg a programot, majd Brecska István elvtárs üdvözölte röviden, lelkes szavakban a megjelenteket. Ezután Gyagyovszky Emil elvtárs olvasta fel ez alkalomra írt költeményét, majd Bokányi Dezső elvtárs tartott lelkesítő, nagyhatású ünnepi beszédet. Utána a kültelki munkásdalárda énekelt, végül Rozgonyi Károly és Simonsics János elvtársak szavaltak. Az ünnepséget a dalárda éneke zárta be.

A program után az ünneplő közönség még sokáig együtt maradt és azzal a tudattal távozott,

A Munkásotthon története 1910 és 1945 között

A Munkásotthon első vezetői (igazgatósági tagjai) Szabó Ferenc, Tarnovszky Aladár, Jócsák Kálmán, Rosenberg Fülöp, továbbá Zatykó György lettek, a felügyelő-bizottságba pedig Bauer Gyula, Brecska István, Potyondi József, Kevi Ferenc és Weisz Antal került.

A Munkásotthonban végleges elhelyezést nyert az Újpesti Munkásképző Egylet könyvtára,

valamint a „Gyermekbarátok”, az „Eszperantisták”, a „Munkás Sakk-kör”, az „Újpesti Természetbarátok Turisztikai Egyesülete” (ÚTTE), valamint az „Újpesti Munkásképző Torna Egyesület” (ÚMTE). Újpest városa már az alakulást követő esztendőben évi 600 koronás támogatást szavazott meg a Munkásotthonnak, mivel „Újpest társadalma felismerve az Otthon kulturális és nevelő hatását, a legnagyobb jóakarattal viseltetik az intézmény iránt...”.

A város által kiutalt támogatások, és a tagság által fizetett 5 filléres tagsági díjak sem fedezték a felmerülő kiadásokat, ezért az Otthon vezetősége arra kényszerült, hogy a Munkásotthon színháztermét bérbe adja különböző rendezvények céljaira, és maga is rendezzen ott népmulatságokat és színelőadásokat.

A húszas évek elejére az Otthon épülete immár szűknek bizonyult, és bővítése elodázhatatlanná vált. A költségek fedezésére az igazgatóság felkérte az egyes szakmai csoportokat, hogy a fenntartási költségeket több évre fizessék ki előre, továbbá ezzel egy időben sor került 30-50-100 filléres építési bélyegek kibocsátására is.

Mivel az így befolyó összegek sem fedezték az átépítés költségeit, s ráadásul a hajdani bankkölsönöket is törleszteni kellett, a Munkásotthon részvény-kibocsátásba kezdett. Az újpesti és a környékbeli üzemekben eladott részvények árából 1928-ban végre emeletet húzhattak fel a Munkásotthon épületére. Az Otthon terheit csökkentendő, a városi képviselőtestület 1929-ben 1500 pengőt szavazott meg az intézmény számára.

A nagy gazdasági világválság éveiben a Munkásotthon falai között ismét fellángoltak az ú.n. jobb- és baloldali szociáldemokraták közti ellentétek, de ezek nem befolyásolták az Otthonban zajló kulturális tevékenységet. A 30-as évek közepén azonban két nagy sztrájkhullám söpört végig Újpesten, s mindkettő — elsősorban az illegálitásban lévő kommunistáknak „köszönhetően” — a Munkásotthonban rendezte be főhadiszállását, mivel tudták, hogy az különleges szervezeti szabályzatából kifolyóan a hatóságok számára elérhetetlen terület volt.

1935-től a leventeellenes, továbbá a központosított, korporációs szakszervezetek elleni megmozdulások voltak napirenden.

A második világháború kitörésével egy időben szintén a kommunista párt nyomására apró ellenállási sejtek alakultak, de számottevő tevékenységet nem tudtak kifejteni. 1944. március 19., Magyarország német megszállása után a Pest-vármegyei alispán elrendelte a kommunista szervezkedés központjának tartott Újpesti Munkásotthon bezárását.

A megszüntetésről szóló határozat a következőképpen hangzott:

„Utasítom dr. Prónay László II. osztályú aljegyzőt, hogy 1944. március 24-én szálljon ki a Kolozsvári út 55. sz. Újpesti Munkásotthon Szövetkezet tulajdonát képező Szociáldemokrata Szakszervezet Székházára, annak helyiségeit, berendezési tárgyait, irattárát, valamint esetleges pénzkészletét foglalja le, vegye leltárba és egy leltár-másolati példánnyal átvételi elismerés igazolásával adja át a Nemzeti Munkaközpont képviselőjének, Deák Andrásnak.”

A Munkásotthon épülete a Budapest ostroma alatti időszakban az újpesti partizáncsoport egyik főhadiszállása lett. A Földes László vezette partizáncsoport a Vilmos-laktanyabéli ellenállóktól szerzett hadapród-örmesteri egyenruhában szállásolta be magát az Otthon falai közé. Jelentős fegyverkészletüket (páncéltörő ágyút, golyószórót, kézigránátokat) a színpad alá rejtették. Időközben a hatóságok felfedezték a rejtekhelyet, ezért az ellenállók áttették székhelyüket a Jókai utca 6. sz. alatti Szántó-féle bútorraktárba, de a nyilasházból kimentett embereket továbbra is az Otthon pincéjében rejtették el.

Az Újpesti Munkásotthon kulturális és sporttevékenysége

A kulturális élet

Az újpesti munkásság egyik legnagyobb múltra visszatekintő kulturális tevékenysége az amatőr színjátszás volt. Újpest, s egyben hazánk első

munkásszínjátszó csoportját Csiki Sándor asztalos szervezte meg 1869-ben. Az „Arany Trombita” 1869. március 27-i számában arról tudósított, hogy az újpesti munkásegyletben működő színjátszó csoport nagy sikerrel adta elő Csiki Sándor: „A bujdosó lengyel gróf és a haramiák” c. színdarabját.

Ezután közel 25 esztendeig nincs nyoma annak, hogy Újpesten munkásszínjátszó csoport működött volna. 1895-ben hallunk róluk ismét, amikor bemutatták Gerhardt Hauptmann „Takácsok” c. forradalmi darabját. 1899-ben Klárik Ferenc „A

rendezője, színésze, szervezője és mindenese volt az Újpesti Munkásotthon színjátszó csoportjának.

„A színpad egy faoszlopos teremben állott, ahol legfeljebb 80-100 ember fért el. Rendszeresen fellépett az Otthon színjátszó csoportja és dalkara. 1908-ban a legközismertebb szereplők voltak Balázs Klári, Nepp Rózsi, Schneider Juliska, Blum Sarolta, a Rozsgonyi-testvérek, Szmoll Antal, Blum János.

Színre került többek között a „Takácsok”, az „Éjjeli menedékhely” és a „Jezsuiták”. Rendezőjük Weisz Antal volt. 1909-ben a Herka-fivérek

Az épület végpusztulása

(Fotó: Árokay József)

munka diadala” c. színművét, majd pedig 1905-ben Garami Jenő „Megváltás felé” c. drámáját vitték színre.

A rendszeres színjátszó tevékenység 1906-ban, a Herka-fivérek Újpestre érkezésével vette kezdetét. Az első idők nehéz körülményeit idézi Kempler Miklós visszaemlékezése, aki hosszú időn át

rendeztek, de nézeteltérés miatt elhagyták az Otthont és önálló polgári műkedvelő gárdát alakítottak. A Herka-testvérek félreállása után magam kezdtem rendezni a Munkásotthonban, 1910-től.”

1923-ban visszatértek a Herka-fivérek, és három évre ismét teltházat biztosítottak a Munkásotthon

színháztermében. A közönség igényének megfelelően főleg egyfelvonásos darabokat játszottak, de néha két, sőt háromfelvonásos darabokat is színpadra állítottak. A bemutatott színművek témájukban egyre inkább eltávolodtak a klasszikus munkástémáktól, s egyre inkább közelítettek a polgári ízlés felé. A repertoárban operettek, francia bohózatok és vidám színművek szerepeltek.

A Munkásotthon színpada a 20-as évek második felétől kezdve eltávolodott a polgári irányvonalától, és visszatért a munkásélet, a társadalmi problémák ábrázolásához.

A 30-as évektől a munkásszínház főleg ifjúság munkások alkották, akiknek néhány baloldali érzelmű hivatásos színész segített. A „kampányszerű” előadások közül Klabund „Krétakör” c. darabja aratta a legnagyobb sikert. Ebben az időszakban a színház dolgát különösen megnehezítette az, hogy a hatóságok nyomására az előadások védnökségét valamelyik szakszervezetnek kellett elvállalnia. A próbákat — szintén hatósági nyomásra — nem tarthatták az Otthonban; ezen a problémán segített Mód Aladár és Takács (Wintenitz) Tibor, akik a lakásukat ajánlották fel erre a célra.

A színjátszóknak sok gondot okozott a megfelelő kellékek hiánya, azonban nagy leleményességgel ezen a problémán is tudtak segíteni, ugyanis Knopp Imre és Halász Kálmán egy óriási körfüggőnyt szerzett, s az Egyesült Izzóból származó hullámpapírból Knopp díszleteket készített. A darab kísérőzenéjét a tagság által hozott hanglemezek biztosították. A „Krétakör” c. darab a munkásszínház egyik legsikeresebb bemutatójaként öt előadást ért meg.

Következő nagy sikerű bemutatójuk Katona József „Bánk Bán” c. drámája volt, melynek színreviteléhez nagy segítséget nyújtott Miklósi Andor, az újpesti Népszínház igazgatója, aki jelmezeket és kellékeket bocsátott a munkásszínjátszók részére. De ez az előadás sem maradt rögtönzés nélkül: Bánk bán és Tiborcz Tisza-parti jelenetéhez a Duna-partról hoztak be egy fűzfát.

Mindjárt az első előadáson történt, hogy a darab kellős közepén a rendőrség letartóztatta a főszerep-

lőt, Oszkó Gyulát. Helyette Knopp Imre ugrott be, akiről hamar kiderült, hogy nem csak jó szervező, hanem kitűnő színész is.

A munkásszínjátszók és a Kempler Miklós vezette hivatásosok együttműködve mutatták be G. B. Shaw „Barbara őrnagy”, és Gogol „A revizor” c. színművét. Az elsőben Oszkó Gyula és Páncél Pál volt a főszereplő, és Takács Tibor játszotta az ágyúgyárost.

Az egész estés színdarabok mellett dramatizált verseket is előadtak, így például bemutatták Arany János „Fülemile”, Petőfi Sándor „Pató Pál”, Móra Ferenc „Kalcinat szóda” c. költeményét.

Illegális, féllegális rendezvényeket is tartottak a kommunisták szervezésében, november 7. és március 15. tiszteletére. A teljesen illegális események közé tartoztak a „Három L” (V. I. Lenin, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg) emlékére szervezett estek.

Évenként egy-két nyilvános és bejelentett kultúrestet is tartottak. Ilyenkor fellépett a Vándorkórus, a Szalmás-kórus, és gyakran szavalt Major Tamás, Baló Elemér, Jakó Pál, Horváth Ferenc, Halász Kálmán, Gobbi Hilda és Gyarmati Anikó.

Az Újpesti Munkásotthon gyakori vendége volt József Attila is, aki személyes barátságot kötött a színház jó néhány ifjú tagjával. A „Lebukottak” c. költeményét is itt adták elő először, mivel nem volt remény arra, hogy azt máshol is bemutassák túlzott forradalmisága miatt.

1892-ben alakult az Újpesti Munkásképző Dalkara. A Dalkar tevékenysége már kezdettől fogva szemet szúrt a hatóságoknak. Az első, minden részletre kiterjedő vizsgálatot 1898-ban folytatták le, s ekkor az énekkar még a zongoráját is alig tudta megmenteni.

A Munkásképző Dalkar az 1910-es években négy részre szakadt, egyenként 50-70 fős létszámmal. Ezek az énekkarok az „Újpesti Riadó Dalkar”, az „Újpesti Ébredés Dalkar”, az „Új pesti Híradás Dalkar” és az „Újpesti Természetbarátok Dalköre”.

A négy dalkar, melynek eredeti tagsága mintegy 240-260 fő volt, az 1927-28-as évben 28 főre apadt le. Még 1924-ben kötelezte egy belügyminiszteri rendelet arra az 1900 után alakult munkás-

egyleteket, hogy új működési szabályrendelet-kérelmet nyújtsanak be. Ez a rendelkezés lehetőséget teremtett arra, hogy a kormányzat beszüntesse a kellemetlen baloldali szervezetek tevékenységét. Az Újpesti Munkásotthon tagjai ezt a rendeletet úgy kerülték meg, hogy megalták a Munkásképző régi alapszabályát, ami szerint a Munkásotthonnak, mint a Képző jogutódjának jogában áll mint ének-, mint pedig sport-tevékenységet folytatni. Ezáltal kivonták magukat a Belügyminisztérium joghatósága alól, s így hozták létre a négy dalkar maradványaiból az Újpesti Munkásotthon Dalkarát.

1926-ban alakították meg Raffai István vezetésével az Újpesti Munkásképző Dalkarának gyermekkórusát. Váradi Lászlóné B-listás zenetanár vezetésével rövid idő alatt szép sikereket értek el, de miután a Váradi-házaspárt politikai okokból az iskolán kívüli oktatástól is eltiltották, a gyermekkórus széthullott.

Ebben az időszakban dr. Ujj József volt a dalárda karnagya, és az ő nevéhez fűződtek a dalkar legnagyobb sikerei, aki még az üldöztetések során sem hagyta el tanítványait.

A Munkásotthon zenekara 1911-ben alakult. Alapítói Szabó Ferenc, Fellner Hermann és Takács József voltak. Az 55 tagú zenekar legkiemelkedőbb karnagya Bor Dezső volt. A régi, képzett zenészekből, és az újonnan csatlakozott tehetséges munkásfiatalokból álló együttes 1913-ra olyan jelentős tényezővé nőtte ki magát Újpesten, hogy az újpesti bálókön eladdig egyeduralkodónak számító katonazenekarokat fokozatosan kiszorította. Az igen népszerű zenekar a sorozatos háborús behívások miatt 1914-ben kényszerűségből feloszlott, és csak 1918-ban szerveződött újjá. Ekkor azonban újabb kényszerszünet következett be, ugyanis a zenekar 1919-es szereplése miatt tevékenységét egy jó időre felfüggesztették.

A húszas évek elején véglegesen újjászerveződött zenekar vezetője Tóth István lett, kinek vezetésével a 26-27 főből álló együttes a Ferenc József (ma: Tanoda) téren minden szerdán térzenét adott.

1927-ben a sok sikeres szereplés ellenére a

zenekar váratlanul feloszlott, mivel a Munkásotthon a zenészek által kért anyagi támogatást nem tudta megadni. A Munkásotthon 1928. január 27-i igazgatósági és felügyelő-bizottsági ülése méltatva a zenekar érdemeit, annak feloszlását tudomásul vette.

Sportélet

Az Újpesti Természetbarátok Turista Egyesülete (ÚTTE) 1916-ban alakult meg az Egyesült Izzóban. A jól szervezett egyesület fontos szerepet töltött be Újpest életében. A több száz fős tagság gyakran szervezett kirándulásokat, Dunakeszi strandot és kézilabdapályát tartott fenn, az egyesület tornászcsapatát országos szinten is elismerték.

A Munkásképző alapszabályában leírtak alapján — a hatóságok ellenkezése dacára — 1912-ben megalakult a Munkásotthon saját sportegyesülete, az Újpesti Munkásképző Sport Egyesület, az ÚMTE. Elsőként a birkózó és súlyemelő, később pedig a labdarúgó-szakosztály alakult meg. 1913-ban a kerékpáros szakosztály motorvezetéses kerékpárversenyt tartott, és ezen az eseményen az ÚMTE nálánál jelentősebb egyesületeket is megelőzött.

A legnagyobb sikereket az ÚMTE labdarúgó-szakosztálya érte el, de egyben ez a szakosztály volt leginkább kitéve a két világháború közötti időszak politikai eseményeinek. Egy-egy tüntetésszámba menő politikai gesztus után a vezetők és a játékosok alig tudták a börtönbüntetést elkerülni.

Források:

Dr. Ugró Gyula: Újpest. Magyar városok monográfiája XI. Budapest, 1932.

Dr. Szalai György: Az Újpesti Munkásotthon története. 1969.

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő 1998. évben megjelent számainak tartalomjegyzéke

Dokumentumok

- Az Újpesti Torna Egylet krónikája 1925-1936 1. szám
- Lebstüick Mária emlékirata 1848-49 2. szám
- A Károlyiak az 1848-as forradalom alatt 4. szám
- Egy közigazgatási irat 1849-ből 6. szám

Tanulmányok

- Bánóné dr. Fleischmann Marianna:
A settlement hazai megtestesítője... 2. szám
- Fejes Antal:
Szemelvények Újpest történetéből 3. szám
- Dr. Szerényi Antalné:
Adalékok Újpest kulturális életéhez 3. szám
- Szabó Z. Tamás:
Az újpesti Könyves Kálmán Gimnázium története 3. szám
- Buda Attila:
A Károlyiak az 1848-as forradalom alatt 4. szám
- Fejes Antal:
Istvántelek története 5. szám
- Bánóné dr. Fleischmann Marianna:
75 éves a Jókai utcai Gyermek-szakrendelő 5. szám
- Fericsán Kálmán:
Az újpesti Magyar Királyi Faipari Szakiskola első évei 5. szám
- Dr. Kicsi Sándor:
A homoktövis városa: Újpest 5. szám
- Fejes Antal :
Újpest közigazgatásának története 1840-1910 6. szám
- Körös András:
Az Újpesti Közművelődési Kör újabb története 6. szám

Képek

- Az újpesti Főposta épülete 1945	1. szám
- Fedett tenispálya a Tungsramban 1930	1. szám
- Petőfi Sándor szobra Újpesten 1948	2. szám
- Arckép Lebstück Máriáról 1870 (?)	2. szám
- Lebstück Mária síremléke	2. szám
- Lebstück Mária emléktáblája 1935	2. szám
- Sparber-kúria 1862	2. szám
- Egy felújított régi épület 1894	3. szám
- Rotunda romjai az Alagi majorban	3. szám
- Clarisseum szentélye 1882	3. szám
- Venetianer utcai iskola képe	3. szám
- A Könyves Kálmán Gimnázium épülete 1914	3. szám
- Obszervatórium a Könyves Kálmán Gimnáziumban 1955	3. szám
- Gróf Károlyi István 1848-ban	4. szám
- A pesti lóvasút újpesti végállomása 1870 (?)	5. szám
- A faipari szakiskola első épülete 1896	5. szám
- Görgei Artúr szobra 1998	6. szám
- Dr. Újszászy László kitüntetése 1990	6. szám

A képeket Banga Ferenc, Bleicher Imre, Wagner Attila, Székely Tamás készítette.

Helytörténeti hírek...

☞ Halálának első évfordulóján, 1998. november 22-én, ünnepi istentisztelet keretében emléktáblát állítottak dr. GYÖKÖSSY ENDRE református lelkipásztor tiszteletére, az általa alapított Újpest-Újvárosi református templomban. Az emléktábla szövege:

„Dr. GYÖKÖSSY ENDRE (BANDI bácsi)

Gyülekezet-alapító lelkipásztor emlékére.

Gyülekezet.

=Az igaznak az emlékezete áldott=

☞ December 3-án az Óceán TV főműsorában vetítette az „Újpesti séták” c. dokumentumfilmet. A bemutató előtti stúdióbeszélgetés keretében a nézők tájékoztatást kaptak a sorozat folytatásáról, a további tervekről.

☞ Alapítványunk kuratóriuma már előkészületeket tett a közelgő ezredforduló méltó fogadására. A 2000. év karácsonyára több kiadvány megjelenését tervezzük, többek között a „Ki-kicsoda Újpesten?” c. könyv kiadását. Eddig

már több mint 600 szócikk íródott azokról a személyekről, akik aktív részesei Újpest közéletének. Akik eddig adatokat küldtek szerkesztőségünknek, az év közepén kapják vissza jóváhagyásra a róluk készült szócikket. Természetesen az adatgyűjtés tovább folytatódik, hogy két év múlva a lehető legteljesebb névtár segítse az utánunk következő generációt a helyes tájékozódásban. Kérjük kedves Olvasóinkat, hogy ötletekkel segítsék a könyv összeállítását.

☞ Ezúton is kérjük azokat a helytörténeti kutatással foglalkozó barátainkat, akik eddig még nem kértek az Újpesti Életrajzi Lexikonból, hogy telefonon jelezzék igényüket szerkesztőségünknek (233-1976 telefon és fax), mert számukra díjmentesen biztosítjuk a kiadványt. A könyvet még karácsony előtt megküldtük az újpesti iskolák könyvtárainak, az újpesti Szabó Ervin könyvtár fiókjainak, az újpesti egyházaknak. Szívesen állunk bárki rendelkezésére, akit érdekel Újpest múltja.

Figyelem!

Felhívjuk kedves Olvasóink figyelmét, hogy az 1998. évi adóbevallásnál ismét rendelkezhetnek adójuk 1%-ának átutalásáról az Újpesti Helytörténeti Alapítvány javára.

Kérjük, hogy az alapítvány céljainak támogatására gondoljanak, amikor erről döntenek.

Alapítványunk adószáma: 18040609-1-41.

Köszönjük!

Az alapítvány támogatói:

ASCHNER LIPÓT ALAPÍTVÁNY,
„ARANY HORGONY” GYÓGYSZERTÁR,
ÉPORG RT., HANZLIK PÁL, HOLLÓSI GYÖRGY,
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA, IVÁNYI JÁNOS,
DR. KAPOLYI LÁSZLÓ, KOZMA SÁNDORNÉ,
ÚJPEST ÖNKORMÁNYZATA,
ÚJPESTI VAGYONKEZELŐ RT.

Kiadja: az Újpesti Helytörténeti Alapítvány

Elnök: Dr. Sipos Lajos

Szerkesztő: Kadlecovits Géza

Szerkesztőség: 1047 Bródy Imre u. 1.

Tel./fax: 233-1976

Tipográfia: Wagner Attila

Készítette: a Spácium Bt.

Felelős: Koós Gábor